

Wstęp

W 1855 roku zmarł car Mikołaj I, a kilka miesięcy później, w 1856 roku księżę warszawski, namiestnik Królestwa Polskiego Iwan Paskiewicz. Nowym carem został Aleksander II Romanow. Nowy władca Rosji musiał poradzić sobie z sytuacją po przegranej wojnie krymskiej (1853–1856). Car zawarł sojusz z cesarską Francją i rozpoczął reformy społeczno-polityczne. W Królestwie Polskim zamierzano wprowadzić organy samorządowe zgodnie ze statutem organicznym z 1832 roku, a nawet planowano powrót do stanu z lat 1815–1830. W 1856 i 1857 roku car ogłosił amnestię dla polskich więźniów politycznych. Wszyscy zesłańcy mogli wrócić do Królestwa. Oddano im lub ich dzieciom skonfiskowane po upadku powstania listopadowego dobra. Przywrócono im również prawo szlachectwa dziedzicznego, a ci, którzy zostali skazani na dożywocie, mieli skrócone kary do 20 lat. W 1856 roku zawieszono stan wojenny, a w 1858 roku zlikwidowano w Królestwie Polskim urząd naczelników wojennych, którzy sprawowali w terenie władzę wojskową i administracyjną. W 1857 roku utworzono w Warszawie Akademię Medyko-Chirurgiczną. Co prawda Aleksander II nie zgodził się na reaktywowanie Uniwersytetu Warszawskiego, ale utworzono Instytut Muzyczny oraz zatwierdzono Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie. W 1861 roku polskie ziemiaństwo za zgodą cara założyło Towarzystwo Rolnicze¹.

Zmiany, jakie zostały wprowadzone, napełniły społeczeństwo Królestwa Polskiego nadzieją na lepszą przyszłość. Jednak Aleksander II w czasie wizyty w Warszawie stwierdził do polskiej delegacji: „żadnych marzeń, panowie”. Mimo wszystko Polacy podjęli starania

¹ S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe 1863–1864*, [w:] *Trzy powstania narodowe*, red. W. Zajewski, Warszawa 1997, s. 292–293; S. Wiech, *Królestwo Polskie i zabór rosyjski w latach 1856–1914*, [w:] *Historie Polski w XIX wieku*, t. 3: *Historie polityczne*, cz. 2, red. A. Nowak, Warszawa 2013, s. 8, 11–19; Z. Stankiewicz, *Ziemiaństwo wobec systemu Wielopolskiego*, [w:] *Powstanie styczniowe 1863–1864. Wrzenie, bój, Europa, wizje*, red. S. Kalembka, Warszawa 1990, s. 105–111; J. Zdrada, *Historia Polski 1795–1918*, Warszawa 2007, s. 420.

o uzyskanie swobód narodowych i obywatelskich. Wśród studentów pojawiły się tajne organizacje dążące do zmiany sytuacji politycznej. Ich program nie był jeszcze skryształizowany, jednak już w 1859 roku zaczęły się manifestacje narodowe. Pierwszą okazją była śmierć Zygmunta Krasińskiego i przewiezienie jego ciała przez Warszawę do Opinogóry. W kolejnych miesiącach organizowane były następne manifestacje, które doprowadziły do masakry na Placu Zamkowym w Warszawie. W kwietniu 1861 roku społeczeństwo polskie podjęło próbę wymuszenia na zaborcy ustępstw².

Jednocześnie z propozycją ugody wobec caratu wystąpił margrabia Aleksander Wielopolski. Jego inicjatywa została przyjęta, dzięki czemu mógł wprowadzić reformy, które dawały Polakom namiastkę autonomii. Jednak masakra dokonana przez wojska carskie na manifestantach z 1861 roku ukazała społeczeństwu, że nie można marzyć o szerokiej autonomii, nie mówiąc już o niepodległości. Wśród społeczeństwa nadal panowały nastroje rewolucyjne. Przenosiły się one na prowincję i do kościołów. Organizowano nabożeństwa za Ojczyznę. Do katolików przyłączali się reprezentanci innych wyznań. Z powodu wciąż organizowanych manifestacji władze ostatecznie wprowadziły stan wojenny³.

U schyłku 1860 roku ukształtowały się dwa ugrupowania polityczne. Wśród studentów Akademii Medyko-Chirurgicznej powstał obóz umiarkowany na czele z Edwardem Jurgensem i Aleksandrem

² R. Bender, *Manifestacje patriotyczne i konspiracje przedpowstaniowe w Królestwie Polskim*, [w:] *Powstanie styczniowe 1863–1864. Wrzenie, bój...*, Warszawa 1990, s. 198–216; S. Wiech, *Królestwo Polskie i zabór rosyjski...*, s. 23–33; J. Zdrada, *Historia Polski...*, s. 420, 424–426, 428.

³ S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe 1863–1864...*, s. 298–300; A. Żor, *Leopold Kronenberg. Dzieje fortuny*, Warszawa 2011, s. 289–290; L. Mażewski, *Aleksander Wielopolski a ustawa o zbiegowiskach z 8 kwietnia 1861 r. i masakra na Placu Zamkowym w Warszawie*, [w:] *Aleksander Wielopolski. Próba ustrojowej rekonstrukcji Królestwa Polskiego w latach 1861–1862*, red. L. Mażewski, Radzymin 2014, s. 59–65; S. Wiech, *Królestwo Polskie i zabór rosyjski...*, s. 33–41; Z. Stankiewicz, *Ziemiaństwo wobec systemu...*, s. 112–120; R. Bender, *Manifestacje patriotyczne i konspiracje...*, s. 217–220; o reformach wprowadzonych przez Aleksandra Wielopolskiego patrz: T. Demidowicz, *Statut Organiczny z 1832 r.*, [w:] *Konstytucje Polski*, t. 1, red. M. Kallas, Warszawa 1990, s. 308–315; J. Zdrada, *Historia Polski...*, s. 429–434.

Gołemberskim. Nazywano ich ironicznie millenerami, gdyż odkładali walkę zbrojną o niepodległość na bliżej nieokreśloną przyszłość. Millenerzy uważali, że należy na razie odrzucić ideę walki zbrojnej na rzecz pracy organicznej. Proponowali wzmocnienie cywilizacyjne narodu polskiego oraz wyczekanie na odpowiednią sytuację międzynarodową. Drugi nurt powstał również wśród studentów. Na czele tego obozu stali: Narcyz Jankowski, Karol Majewski, Jan Frankowski i Bolesław Dehnel. Ruch ten miał charakter rewolucyjny, dążył do walki zbrojnej i odzyskania niepodległości przez czyn zbrojny⁴.

Jesienią 1861 roku powstał Komitet Miejski dążący do powstania zbrojnego. Na jego czele stanęli: Apollo Korzeniowski, Ignacy Chmieleński i Witold Marczewski. Umiarkowani z kolei utworzyli Dyрекcję na czele z Andrzejem Zamoyskim, Karolem Majewskim, Tytusem Wojciechowskim, wielkim bankierem warszawskim żydowskiego pochodzenia Leopoldem Kronenbergiem i Edwardem Jurgensem⁵.

W Komitecie Miejskim działali radykalni działacze, zwani „Czerwonymi”. Panowały wśród nich nastroje powstańcze. W dniu 1 czerwca 1862 roku Komitet Miejski przemianowano na Centralny Komitet Narodowy (CKN), na czele z Agatonem Gillerem i Karolem Majewskim. W lipcu 1862 roku z CKN usunięto „Białych”, jak zaczęto nazywać umiarkowanych działaczy. Po aresztowaniu Agatona Gillera w CKN zwyciężył radykalny odłam działaczy na czele z Jarosławem Dąbrowskim i Ignacym Chmieleńskim. Rozpoczęto akcje terrorystyczne wobec urzędników rosyjskich i Polaków działających w administracji. W tej sytuacji namiestnik, którym był brat

⁴ F. Ramotowska, *Tajne państwo polskie (1862–1864)*, [w:] *Powstanie styczniowe 1863–1864. Wrzenie, bój...*, s. 233–237; S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe*, Warszawa 1984, s. 48–53; tenże, *Powstanie styczniowe 1863–1864...*, s. 307–320; S. Wiech, *Królestwo Polskie i zabór rosyjski...*, s. 41–47; R. Bender, *Manifestacje patriotyczne i konspiracje...*, s. 220–226; J. Zdrada, *Historia Polski...*, s. 426–432, 435–436.

⁵ F. Ramotowska, *Tajne państwo polskie...*, 237–242; S. Żor, *Leopold Kronenberg. Dzieje...*, s. 297–299; S. Wiech, *Królestwo Polskie i zabór rosyjski...*, s. 41–47; R. Bender, *Manifestacje patriotyczne i konspiracje...*, s. 220–226; J. Zdrada, *Historia Polski...*, s. 438–445.

cara, Wielki Książę Konstanty, dążył do porozumienia z Andrzejem Zamoyskim, ale ten zażądał odbudowy Królestwa Polskiego sprzed 1831 roku oraz dołączenia doń Kresów Wschodnich pod berłem Konstantego. Ten poczuł się urażony żądaniem i wysłał Zamoyskiego do Petersburga, skąd wydalono go za granicę. Mimo wszystko szlachta skierowała do cara adres, prosząc w nim o odbudowę Królestwa Polskiego oraz o przyłączenie doń Kresów Wschodnich dawnej Rzeczypospolitej⁶.

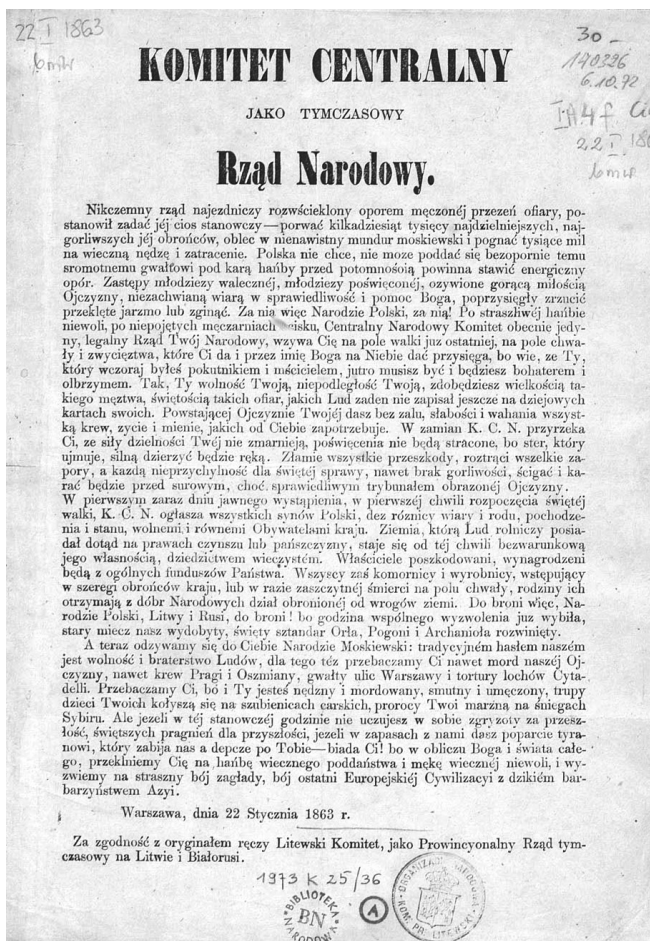
CKN rozwijał swoją działalność zarówno na prowincji, jak i na kresach. Policja złagodziła trochę terror, gdyż Jarosław Dąbrowski znalazł się w Cytadeli, a skrzydło Chmieleńskiego zostało rozbite przez aresztowania. W tej sytuacji na przełomie 1862 i 1863 roku w społeczeństwie Królestwa Polskiego dominowały nastroje pokojowe. Jednak „Czerwoni” planowali powstanie na wiosnę 1863 roku⁷.

Wielopolski zdawał sobie sprawę z rozwoju tajnych organizacji i dążeń do powstania. Uważał, że należy te zamiary zdusić w zarodku. Dlatego na jego wniosek 6 października 1862 roku ogłoszono brankę do armii carskiej. Miano ją przeprowadzić nieco odmiennie niż dotąd – na zasadzie list imiennych. Na listach znaleźli się podejrzani o przynależność do tajnych organizacji. CKN dowiedział się o przygotowaniach do branki i planował chronić zagrożonych branką w Górach Świętokrzyskich lub Puszczy Kampinoskiej. Powstanie miało wybuchnąć wiosną 1863 roku, ale w grudniu 1862 roku członkowie konspiracji dążyli do przyspieszenia powstania. W tej sytuacji 3 stycznia 1863 roku Zygmunt Padlewski przeforsował w CKN decyzję o rozpoczęciu powstania w momencie branki. Brankę przyspieszono z 26 na 14 i 15 stycznia 1863 roku, dlatego jedynie część młodzieży zdołała schronić się w Lasach Serockich i Puszczy Kampinoskiej. Dnia 15 stycznia 1863 roku CKN w składzie: Oskar Awejde, Józef Janowski, Jan Majkowski, ks. Karol Mikoszewski, Zygmunt

⁶ F. Ramotowska, *Tajne państwo polskie...*, s. 242–252; S. Wiech, *Królestwo Polskie i zabór rosyjski...*, s. 41–47; R. Bender, *Manifestacje patriotyczne i konspiracje...*, s. 220–226; I. Koberdowa, *Wielki Książę Konstanty w Warszawie 1862–1863*, Warszawa 1962, s. 111–112.

⁷ S. Wiech, *Królestwo Polskie i zabór rosyjski...*, s. 47–59; F. Ramotowska, *Tajne państwo polskie...*, s. 256–261.

Padlewski i Stefan Bobrowski podjął decyzję o powstaniu, które miało się rozpocząć w nocy z 22 na 23 stycznia 1863 roku⁸.

Manifest Tymczasowego Rządu Narodowego z 22 stycznia 1863 roku

Źródło: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/af/January_Uprising_proclamation_1863.png [dostęp: 23.01.2023].

⁸ L. Mażewski, *Branka. Aspekty prawnopolityczne decyzji Aleksandra Wielopolskiego o poborze do wojska w styczniu 1863 r.*, [w:] *Aleksander Wielopolski. Próba ustrojowej rekonstrukcji Królestwa Polskiego...*, s. 83–95; S. Wiech, *Królestwo Polskie i zabór rosyjski...*, s. 59–63; R. Bender, *Manifestacje patriotyczne i konspiracje...*, s. 226–228; F. Ramotowska, *Tajne państwo polskie...*, s. 261–263.

Po wybuchu powstania styczniowego również szeroko pojęte Zagłębie Dąbrowskie stało się miejscem działań powstańczych. Na terenach miast i wsi ziemi myszkowskiej toczyły się walki powstańcze. Mieszkańcy brali w nich czynny udział⁹.

Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie czynu narodowego z uwzględnieniem specyfiki położenia geograficznego oraz stosunków społeczno-gospodarczych, pokazanie wkładu mieszkańców ziemi myszkowskiej w sprawę powstania, ukazanie postawy poszczególnych grup społecznych i zawodowych wobec toczących się walk oraz przeanalizowanie skutków powstania na życie społeczne, jak i na gospodarkę tego regionu. Praca powstała i ich wpływów zarówno na podstawie dotychczasowego stanu badań (opublikowanych dokumentów i wspomnień, pamiętników i relacji oraz opracowań) z uwzględnieniem materiałów archiwalnych. Wykorzystano prasę krakowską – „Czas”, galicyjską – „Krakauer Zeitung”, śląską – „Schlesische Zeitung”.

⁹ Pojęcie „ziemia myszkowska” upowszechniło się w latach sześćdziesiątych XX wieku, po utworzeniu powiatu myszkowskiego w 1956 roku.